

Âlem-i Nisvân, ilâvesi olduğu *Tercüman* gazetesi gibi, Çarlık Rusyası boyunduruğu altında yaşayan bütün Türk ve müslüman eyaletlerle beraber Osmanlı topraklarına, Mısır, Çin Türkistanı, Hindistan ve Japonya'ya kadar yayılmıştı. Şefika Hanım ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sovyet istilasına uğrayıp istiklâlini kaybetmesi üzerine 1920'de Türkiye'ye sığınmış, Haziran 1975'te İstanbul'da vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İlber Ortaylı, *Çarlık Rusyası'nda Türkçülük Hareketleri ve Gaspıralı İsmail Bey*, İstanbul 1968; S. A. Zenkovsky, *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık* (trc. İzzet Kantemir), Ankara 1971; Nadir Devlet, *Rusya Türkleri'nin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara 1985, s. 201-202; Hasan Duman, *Katalog*, s. 14, 405; R. Rahmeti Arat, "Matbuat", *İA*, VII, 388; Kerim Yund, "Gaspıralı Şefika", *TDEA*, III, 289.

ZİYAD EBÜZZİYA

A'LEM eş-ŞENTEMERİ

(الأعلم الشنتمري)

Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Süleymân b. İsa
el-A'lem eş-Şentemerî en-Nahvî
(ö. 476/1084)

Endülüslü

Arap dil ve edebiyat âlimi.

Üst dudağı yarık olduğu için "tavşan dudaklı" anlamındaki el-A'lem lakabıyla tanınan Şentemerî 410'da (1019), bugün Portekiz sınırları içinde bulunan Batı Şentemerîye (Santa Maria Algarve) şehrinde doğdu. Yirmi üç yaşında iken Kurtuba'ya gitti ve orada devrin tanınmış âlimlerinden Ebü'l-Kâsım İbrâhim b. Muhammed el-İfîlî, Ebü Sehl el-Harrânî ve Ebü Bekir Müslim b. Ahmed el-Edîb'den ilim tahsil etti. Mütenebbî divanını kendisinden okuduğu hocası İfîlî bu eseri şerh ederken ona yardım etti. Daha sonra İsbîliye'ye giderek oraya yerleşti ve İsbîliye Emîri el-Mu'tazid-Billâh Abbâd b. Muhammed ile iyi ilişkiler kurdu. Kitaplarının çoğunu emîrin himayesinde burada yazdı. Daha sonra Arap dili ve edebiyatı alanında büyük bir otorite olarak ün yaptı; hatta şöretini duyanlar ona talebe olabilmek için uzak diyarlardan İsbîliye'ye geliyorlardı. Başta Ebü Ali el-Gassânî el-Ceyyânî olmak üzere birçok kimse ondan ilim tahsil etti. Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetti ve İsbîliye'de Şevval 476'da (Şubat 1084) vefat etti.

Eserleri. 1. A'lem'in başlıca eserleri şunlardır: *Taḥṣīlū 'aynī'z-zeheb min*

ma'dini cevheri'l-edeb fi 'ilmi mecâzâtî'l-'Arab. Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ındaki şiirleri (şevâhid) şerhettiği ve 1064 yılında tamamladığı bu eserin nüshaları, Brockelmann'ın kaydettiği gibi Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi bölümünde değil, Reisülküttâb (nr. 764, istinsah tarihi 572 h.) ile Lâleli (nr. 3256) bölümlerinde bulunmaktadır. 'Aynü'z-zeheb diye de anılan eser *el-Kitâb*'ın kenarında 1316-1318 yılında Bulak'ta basılmıştır. İkinci baskısı 1967'de Beyrut'ta yapılmıştır. Bağdatlı İsmail Paşa (bk. *İzâhu'l-meknûn*, I, 235; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 111), Ziriklî (VI, 172) ve Kehhâle (X, 99) bu adı taşıyan bir eseri Ebü Abdullah Muhammed b. Tâhir el-Endelûsî'ye (ö. 519/1125) nisbet ediyorlarsa da kitabın mahiyeti hakkında bilgi vermedikleri için bunların aynı isimde ayrı kitaplar mı olduğu, yoksa Hazrecî'ye yanlışlıkla mı nisbet edildiği tesbit edilememiştir. 2. *Şerhu's-şu'arâ' i's-sitte*. Câhiliye devrinin meşhur altı sairi İmru'ülkays, Nâbiga ez-Zübânî, Alkame el-Fahl, Zühayr b. Ebü Sûlmâ, Tarafe b. Abd ve Antere b. Şeddâd'ın divanlarının şerhinden ibaret olan eser, muhtelif tarihlerde ve farklı adlarla basılmıştır. Bunlar arasında W. Ahlwardt'in *el-'İkdû's-şemûn fi devâvîni's-şu'arâ' i's-sittetî'l-câhiliyyîn* adıyla yaptığı Londra (1870) ve Paris (1902) baskıları özellikle zikredilmeye değer. Dyroff'un Münih baskısı (1892) ile Mustafa es-Sekkâ'nın *Muḥtârû's-şu'arâ' i'l-câhilî* adıyla yaptığı Kahire baskısı da (1954) önemlidir. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî neşri ise Kahire'de birçok defa basılmıştır. Eser muhtelif zamanlarda ayrı ayrı kitaplar halinde de neşredilmiştir: *Şerhu Dîvânî İmri' i'l-Qays li'l-A'lem* (nşr. De Slane, Paris 1836; nşr. Muhammed b. Şeneb, Cezayir, ts.); *Şerhu Dîvânî Zühayr* (nşr. Landberg, Leiden 1889; nşr. Fahreddin Kabâve, Halep 1970); *Şerhu Dîvânî Tarafe b. el-'Abd* (nşr. M. Seligshson [Fransızca tercümesiyle], Paris 1900; nşr. Dürrîyye el-Hatîb — Lutfî es-Sakkâl, Dimâşk 1975); *Şerhu Dîvânî 'Al-ḳametü'l-Fahl li'l-A'lem eş-Şentemerî* (nşr. Muhammed b. Şeneb, Cezayir-Paris 1925; nşr. Lutfî es-Sakkâl — Dürrîyye el-Hatîb, Halep 1969); *Şerhu Dîvânî 'Antere* (nşr. Muhammed Saîd Mevlîvî, Dimâşk, Beyrut, ts.); *Şerhu Dîvânî'n-Nâbiḡa* (nşr. H. Derenbourg [Fransızca tercümesi ve basılmamış kasideleriyle birlikte], Paris 1869; nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire, ts.). 3. *Şerhu'l-Ha-*

mâse. Yâkût, İbn Hallikân, Safedî ve Kâtip Çelebi'nin ifadelerine göre, Ebü Temmâm'ın *el-Hamâse*'indeki şiirlerin geniş bir şerhinden ibaret olan eserde şairler alfabetik bir sırayla ele alınmıştır. 4. *Şerhu'l-Cümel*. Ebü'l-Kâsım ez-Zecâcî'nin (ö. 337/949) nahve dair *el-Cümel* adlı eserinin şerhidir. 5. *Şerhu eb-yâtî'l-Cümel*. *el-Cümel*'de örnek olarak kullanılan beyitleri (şevâhid) müstakil bir kitapta şerhetmiş olup eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lâleli, nr. 3255). 6. *Kitâbü'n-nüket fi tefsîri Kitâbi Sibeveyhi*. *Taḥṣīlū 'aynī'z-zeheb*'den başka bir eser olan *Kitâbü'n-nüket*, Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ındaki bazı müşkülleri halletmek maksadıyla yazılmıştır. Tek nüshası Rabat Umumi Kütüphanesi'nde (Evkaf, nr. 142) bulunan eser, Emîr Mu'tazid-Billâh adına yazılmış ve oğlu Ebü'l-Velîd İsmail b. Abbâd'a takdim edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Beşkuvâl, *eş-Şıla*, II, 681; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XX, 60-61; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 81-82; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 555-557; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'at*, II, 356; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 403; Serkis, *Mu'cem*, I, 459; Brockelmann, *GAL*, I, 309; *Suppl.*, I, 542; a.mlf., "A'lem", *İA*, I, 298-299; *İzâhu'l-meknûn*, I, 235; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 111, 551; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 172; VIII, 233; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, X, 99; XIII, 302-303; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 636; Hâlid Abdülkerîm Cum'a, "Kitâbü'n-Nüket fi tefsîri Kitâbi Sibeveyhi", *Mecelletü Ma'hedi'l-maḥ-taṭâtî'l-'Arabîyye*, XXIX/2, Küveyt 1985, s. 557-574.

İSMAİL HAKKI SEZER

ÂLEMÂRÂ-yı ABBÂSÎ

(عالم آرای عباسی)

İskender Bey Münşî'nin,
başlangıcından

I. Şah Abbas dönemi sonlarına kadar
Safevî Devleti tarihine dair eseri
(bk. TÂRİH-i ÂLEMÂRÂ-yı ABBÂSÎ).

ALEMDAR

(علمدار)

Bayrak veya sancak taşıyanlar için
kullanılmış olan bir terim.

"Bayrak, sancak, livâ" mânalarına gelen Arapça *alem* kelimesiyle "tutan" anlamındaki Farsça dârdan meydana gelmiş birleşik bir kelimedir. Tarih terimi olarak hükümdara ait saltanat sancaklarını taşıyanlar için kullanılmıştır. Selçuklular ve İlanlılar'da devlete ait bayrak ve sancakları taşımak ve muhafa-

Alemdar

za etmekle görevli topluluğun reisine emîr-i alem, yanındakilere de alemdar denirdi. Aynı sınıf Osmanlılar'da da vardı. Mîr-i alem veya mîralem'de denilen emîr-i aleme bağlı olan alemdarlar "el-viye-i sultâniyye"yi (saltanat sancakları) taşımakla görevliydi. Ancak saltanat sancaklarının en büyüğü olan ak alemi bizzat mîr-i alem taşırdı. Kapıkulu ocaklarının bayraklarını taşıyanlara da alemdar denildiğinden, ikisini birbirinden ayırmak için, saltanat sancaklarını taşıyanlara **alemdarân-ı hâssa** adı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyyübî Efendi Kanunnâmesi, İÜ Ktp., TY, nr. 734, vr. 14*; C. de Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhıta Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, İstanbul 1934, s. 81; Pakalın, I, 49; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 35, 188; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 449; a.mlf., *Kapıkulu Ocakları*, I, 163, 168, 236; Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 12.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA

(1765-1808)

Rusçuk âyanı, sadrazam.

Hotin'de doğdu. Babası Rusçuk yeniçerilerinden Hacı Hasan Ağa'dır. Önce Yeniçeri Ocağı'na intisap etti. Daha sonra Rusçuk'ta hayvancılık ve ziraatla uğ-

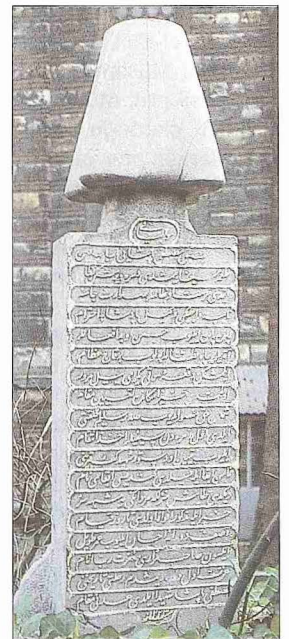
raşmaya başladı. Bu sırada yörenin en güçlü âyanı olan Tirsinikli İsmâil Ağa'nın hizmetine girdi. Kabiliyeti sayesinde kısa zamanda yükseldi. Kethüdâsı sıfatı ile onun bütün faaliyetlerinde başlıca yardımcı oldu. Lakabı, Tirsinikli'nin bayraktarlığını yapmış olmasından gelmektedir.

Rumeli âyanlarından âsi Pazvandoğlu'na karşı verilen mücadelede gösterdiği başarılar üzerine çeşitli rütbeler alarak ismini duyurmaya başlayan Alemdar, Pazvandoğlu'nun önde gelen adamlarını ele geçirmesi üzerine, önce kapıcıbaşılık rütbesiyle taltif edildi. Bir müddet sonra da Hezargrad âyanlığına tayin edildi. Tirsinikli İsmâil Ağa'nın âni ölümü (12 Ağustos 1806) Alemdar'ın hayatında bir dönüm noktası oldu. Bu hadise üzerine süratle Rusçuk'a gelerek duruma hâkim olan Alemdar, Tirsinikli'nin kontrolünde bulunan topraklardaki âyanlarla kendisine tâbi diğer bütün âyanların ittifakıyla "âyanlar âyanı" seçildi. Bu kadar geniş bir saha üzerinde hâkimiyet kurmasını hoş karşılamayan merkezî hükümet, kendisini önce yalnızca Rusçuk âyanı olarak kabul ettiyse de bir süre sonra Tirsinikli'nin kontrolündekinden çok daha geniş bir bölge üzerinde hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Aynı yıl başlayan Osmanlı-Rus savaşında kendisinden faydalanılması düşünülen Alemdar'a, III. Selim tarafından vezirlik rütbesi ile ömür boyu Silistre valiliği ve Tuna seraskerliği verildi (4 Şubat 1807). Bu savaşta gerçekten büyük hizmetler gören Alemdar, İsmâil Kalesi'ni Ruslar'ın eline düşmekten kurtardığı gibi bizzat kendi kuvvetleriyle Tuna'yı geçerek Rus generali Michelson'a karşı savaştı ve düşmanı bozguna uğrattı.

Osmanlı-Rus savaşı devam ederken İstanbul'da Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlarının faaliyetleri neticesinde Kabakçı Mustafa İsyanı patlak verdi ve III. Selim hal' edilerek yerine IV. Mustafa tahta geçirildi (19 Mayıs 1807). İsyân Nizâm-ı Cedîd adı altında yapılmış olan bütün yeniliklere son verirken bu hususta faaliyet gösteren önde gelen devlet adamlarının katil ve takibini de beraberinde getirdi. Nizâm-ı Cedîd'e taraftar bazı devlet adamları, o zamana kadar bu harekete yakınlık duymayan Alemdar'a sığındılar ve ona yapılan reformların zaruretini, bu hususta III. Selim'in gösterdiği gayret ve hizmeti anlatarak bundan sonraki hayatına yeni bir mâna ka-

zandıracak tarihî bir görev yüklediler. Tarihlere "Rusçuk yârânı" adıyla geçen ve Alemdar Paşa'yı yönlendiren Abdullah Râmiz, Mehmed Tahsin, Mustafa Refik, Mehmed Said Galib ve Mehmed Emin Behiç efendilerin hazırladıkları plana göre, yeni padişah IV. Mustafa ve yakın çevresine hoş görünerek Nizâm-ı Cedîd ihya edilecek ve III. Selim tekrar tahta çıkarılacaktı. Bu arada, mütareke sebebiyle ordu ile birlikte Edirne'de bulunan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'yı da İstanbul'daki yeni devlet ricâli gibi elde etmeyi başaran Alemdar ve ekibi, IV. Mustafa'nın yakın çevresinin III. Selim'i öldürmeye hazırlandıklarını duyunca, bir an önce İstanbul'a gitmek için çalışmalarını hızlandırdılar. Nihayet, Alemdar'ın nüfuzu ile tekrar önemli devlet hizmetlerine getirilen Rusçuk yârânının faaliyetleri sonucu İstanbul'a gitmeye ikna edilen sadrazamın maiyetinde Edirne'den yola çıkıldı. Alemdar, daha henüz yolda iken, kendisine tâbi Pınarhisar âyanı Ali Ağa'yı Boğaz'da Rumelifeneri'ne yolladı ve elebaşılığını yaptığı isyandan sonra Boğaz nâzirliğini elde eden Kabakçı Mustafa'yı öldürttü.

İstanbul'da Davutpaşa Sahrası'na varıldığında ordu ve sancak-ı şerif bizzat IV. Mustafa tarafından karşılandı (19 Temmuz 1808) ve Alemdar huzura kabul edildi. Bu arada Alemdar, padişahın tevkiif edilerek saltanat değişikliğinin kolayca gerçekleştirilebileceği yoldan yârandan Râmiz Efendi'nin teklifini, IV. Mustafa'nın orduyu ve sancak-ı şerifi karşılamakta olduğu bir anda böyle bir

Alemdar
Mustafa
Paşa'nın
Zeynep
Sultan
Camii
hazinesindeki
mezar
taşı -
Sultanahmet /
İstanbul